

ЛЕЛЕКА Т.О.

(Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка)

ГРАФІЧНО-ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

The given paper deals with the investigation of the peculiarities of the English borrowings in the Ukrainian and Russian languages according to their graphic and phonetic description in them.

Key words: *English borrowings, graphic assimilation, phonetic assimilation.*

Глобалізаційні процеси, що охопили українське і російське суспільства на початку ХХІ ст. позначилися на розвитку двох національних мов. Англломовні запозичення стали результатом міжмовної та міжкультурної комунікації.

Актуальність проблеми визначається тим що в українській і російській мовах на сучасному етапі їх розвитку відбувається адаптація великої кількості англломовних запозичень. І цей процес, з одного боку, характеризується наявністю схожих процесів асиміляції, а з іншого боку, різних, оскільки зазначені мові є близькоспорідненими, але двома національними.

Мета роботи – дослідити особливості адаптації англломовних запозичень в українській і російській мовах стосовно їх графічно-фонетичних особливостей пристосування до двох мовних систем.

Зазначена мета потребує розв'язання наступних завдань: 1) охарактеризувати графічно-фонетичні риси англломовних запозичень в обох мовах-реципієнтах; 2) зіставити графічно-фонетичні характеристики запозичень в українській і російській мовах з метою виявлення спільних і відмінних рис.

Предметом дослідження стали англломовні запозичення, зафіксовані у словниках іншомовних слів в українській і російській мовах.

Об'єктом роботи є графічно-фонетичні особливості англломовних запозичень в українській і російській мовах.

Проблемам запозичення в українську і російську мови присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (Б. Ажнюк, О. Ахманова, Л. Блумфілд, У. Вайнрайх, В. Виноградов, Ю. Жлуктенко, Л. Крисін, Д. Шмельов, С. Семчинський, Е. Хауген та інші). Розроблялися питання теорії запозичення, проблеми запозичення чужомовних слів в українську і російську мови взагалі або ж на різних етапах їх розвитку (Д. Баранник, І. Кононенко, Т. Кияк, О. Мацько, О. Шахрай, Л. Щерба та інші). На сьогоднішній день графічно-фонетичні особливості англломовних запозичень у двох близькоспоріднених мовах на сучасному етапі їх розвитку є недостатньо вивченими.

Існують риси фонологічної схожості, які можна спостерігати у двох сусідніх мовах. Взаємовплив та структурна схожість двох сусідніх мов може бути сильніше, ніж їх генетичний розвиток [Якобсон 1985, с.102]. І. Арнольд пише, що ступінь впливу однієї мови на іншу в значній мірі залежить від мовного фактора, а саме від ступеня спорідненості мов [Арнольд 1966, с. 159]. Запозичення між спорідненими мовами не завжди легко простежити, тому що в даному випадку межа між мовами дуже розмита через історичні фактори спільності, хоча, звичайно, при такому дослідженні можна поєднати лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори. Графічне

оформлення новітніх запозичень становить одну з найскладніших проблем сучасного мовознавства. У деяких випадках для її вирішення достатньо звернутись до графічних принципів транслітерації або транскрипції. Але в кожній мові діють свої специфічні графічні норми передачі іншомовних слів.

Для запозичень з англійської характерні: 1) звукосполучення укр. *дж*, рос. *дж*: укр. *бюджет*, *джем*, *джинго*, *джинси*, рос. *бюджет*, *джем*, *джинго*, *джинсы*; 2) звукосполучення укр. *ай*, *ей*, рос. *ай*, *ей*: укр. *інсайд*, *дизайн*, *байт*, *сейф*, *імейл*, рос. *инсайд*, *дизайн*, *байт*, *сейф*, *имейл*); 3) слова на укр. *-інг*, рос. *-инг*: укр. *мітинг*, *пудинг*, *демпінг*, *лізинг*, рос. *митинг*, *пудинг*, *демпинг*, *лизинг* тощо.

З точки зору формального вираження на початку ХХІ ст. в російській і українській мовах прослідковуються відмінності графічно-фонетичного оформлення іншомовних слів. Перш за все, це стосується подвоєння приголосних у запозичених словах в російській мові на відміну від української, де слова з подвоєними приголосними є винятками. Наприклад, англ. *press* - укр. *прес-секретар*, рос. *пресс-секретарь*, англ. *baggy* - укр. *багі*, рос. *багги*, англ. *barrel* - укр. *барель*, рос. *баррель*, англ. *butterfly* - укр. *батерфляй*, рос. *баттерфляй* та інші. На сьогодні українські словники іншомовних слів все менше і менше відображають подвоєння *н*, *л*. Слова *Білл*, *вілла*, *білл* та деякі інші в українській мові стали винятком.

В графічно-фонетичному відношенні англійські запозичення виявились достатньо асимільованими в українській і російській мовах, але були виявлені слова з фонетичними варіантами в російській мові. У більшості випадків це розбіжності, пов'язані з варіантами передачі англійських дифтонгів. Перш за все, варіативність позначається на вимові англіцизмів, наприклад, передача англійського дифтонгу [eɪ]: *basic* [beisik]- укр. *бейсик* [ССІС 2006, с. 100], рос. *бейсик* [бе, бэ] [Крисін 2007, с. 121]; *raider* [reidə]- укр. *рейдер* [ССІС 2006, с. 596], рос. *рейдер* [ре,рэ] [Крисін 2007, с. 662] та інші. У більшості випадків в українській мові використовується усталена форма, а в російській – варіанти вимови. В українській і російській мовах немає чіткого правила передачі англійського [ə] нелабіалізованого звуку ненаголошеного змішаного ряду середнього підйому: англ. *blazer* ['bleizə] - укр. *блейзер* [ССІС 2006, с. 98], рос. *блейзер* [зе,зэ] [Крисін 2007, с. 132]; англ. *barrel* ['bærəl] - укр. *барель* [ССІС 2006, с. 111], рос. *баррель* [ре, рэ] [Крисін 2007, с. 116] та інші. Графічно такі варіанти вимови зафіксовані в одному англіцизмі в російській мові: англ. *bandy* – укр. *бенді* [ССІС 2006, с. 100] – рос. *бенди*, *бэнди* [Крисін 2007, с. 122].

В англійській мові є розповсюдженим використання дифтонгів. В українській і російській мовах вони відсутні, тому можливі варіанти їхньої передачі в цих мовах, наприклад, англійський дифтонг [ou]: рос. *ноутбук*, *нотбук* [ТССРМ 2005, с. 637]. В українській мові передається англійська вимова дифтонга, незвична для слов'янських мов: укр. *ноутбук* [ССІС 2006, с. 488]. Також мають місце випадки, коли один варіант переданий через транскрипцію, а інший через транслітерацію англійського слова. Наприклад, англ. *retake* – укр. *римейк*, *ремейк* [ССІС 2006, с. 591], рос. *римейк*, *ремейк* [Крисін 2007, с. 666]; англ. *sandwich* – укр. *сендвіч*, *сандвіч* [ССІС 2006, с. 618], рос. *сендвич*, *сандвич* [Крисін 2007, с. 691] та інші.

Процес адаптування графічно-фонетичних особливостей продовжується в тих випадках, коли мова-реципієнт намагається віднайти варіант для точнішої передачі звука, при цьому враховуючи власні норми правопису. І в українській, і в російській мовах англійські запозичення мають графічно-фонетичні варіанти: англ. *banjan* – укр. *баньян*, *баніан* [ССІС 2006, с. 94] – рос. *баньян*, *баниан* [Крисін 2007, с. 115]; англ. *Brahmanism* – укр. *брахманізм*, *браманізм* [ССІС 2006, с. 118] – рос. *брахманизм*,

браманізм [Крисін 2007, с. 141]; англ. *gyrocompass* – укр. *гірокомпас, жирокомпас* [ССІС 2006, с. 179] – рос. *гироскопас, жирокоспас* [Крисін 2007, с. 207]; англ. *gyroscope* – укр. *гіроскоп, жироскоп* [ССІС 2006, с. 179] – рос. *гироскоп, жироскоп* [Крисін 2007, с. 207] тощо.

За результатами дослідження в українській мові зафіксовано словниками 10 запозичень, які мають графічно-фонетичні варіанти: укр. *бедж, бейдж* [ССІС 2006, с. 99], *брахманізм, браманізм* [ССІС 2006, с. 118], *орангутан, орангутанг* [ССІС 2006, с. 501] тощо. В російській мові виявлено 17 запозичень, які мають варіанти графічно-фонетичної передачі: рос. *берклий, беркелий* [Крисін 2007, с. 123], *ленч, ланч* [Крисін 2007, с. 432], *зонг, сонг* [Крисін 2007, с. 285] тощо. Звичайно, у мовленні і українців, і росіян таких випадків набагато більше.

Процес графічно-фонетичної адаптації і простежується в саме тих назвах, які мають декілька варіантів вимови та написання. В українській і російській мовах незначна кількість освоєних слів має графічно-фонетичні варіанти.

В словах англійського походження замість *j* і *g* в російській мові вимовляються два звуки [д], [ж], в українській один [дж]: укр. *джаз*, рос. *джаз (jazz)*, укр. *джем*, рос. *жем (jam)*, укр. *джентльмен*, рос. *джентльмен (gentleman)*. Відповідно до вимови літера *g* у словах англійського походження передається в такий спосіб: укр. *менеджер*, рос. *менеджер (manager)*, укр. *Джордж*, рос. *Джордж (George)*.

Враховуючи факт, що український правопис базується на фонетичному (фонетико-фонологічному) принципі, необхідно в таких випадках застосовувати літери або їх комбінації, які відповідають звукам, максимально наближеним до звучання оригіналу. Але й тут можливе застосування в окремих випадках повної або часткової транслітерації, наприклад, передача міжзубного англійського [θ] літерою *t* (*Thackeray - Текерей, Thatcher – Тетчер*).

В російській і українській мовах англійський звук [w] у власних назвах передається через [в]: укр. *Вашингтон, Вебстер, Вільсон, Вільямс, Вітмен, Вотс*, рос. *Вашингтон, Вебстер, Вильсон, Вильям, Витмен, Вотс*, але за традицією укр. *Уайльд, Уельс, Уолл-стріт, Голсуорсі, Хемінгуей*, рос. *Уайльд, Уельс, Уолл-стрит, Голсуорси, Хемингуэй*. Стосовно загальних назв можна помітити розбіжності, які поки що зафіксовані як мовленнєві варіанти української мови: „*як провели вікенд*” [День, 2007, №26], „*приготували на вікенд*” [Дзеркало тижня, 2008, №14]; на протигагу даним словників: укр. *уїк-енд*, рос. *уикенд*. Оскільки в російській мові немає прямого відповідника звукові [h], властивого ряду західноєвропейських мов, зокрема англійській і німецькій, з яких перша є основним джерелом сучасних запозичень, у ній цей звук передається через [х] (рос. *хит* – англ. *hit*; рос. *хостис* – англ. *hospice*). Українська мова такий відповідник має, але всупереч її природним рисам навіть транслітерація іншомовних імен та прізвищ здійснюється у більшості українських ЗМІ за російськими зразками, не кажучи вже про звичайні слова-запозичення типу *hockey, homing* та інші, які передаються за законами російської фонетики і графіки – укр. *хокей, хомінг*, рос. *хоминг, хоккей* тощо. В українській мові тепер поряд з цим шляхом відкривається можливість безпосередніх запозичень, що, безумовно, впливає й на вибір графічної форми відповідних запозичень. Серед досліджуваного матеріалу зафіксований випадок різної передачі запозичення в двох мовах: англ. *holocaust* – укр. *голокошт* [ССІС 2006, с. 184] – рос. *холокост* [Крисін 2007, с. 860].

Звук англійської мови [g] в українській мові передається через [г] у незасвоєних іншомовних словах, а також в іншомовних словосполучках, що транслітеруються

засобами української графіки: англ. *good bye* – укр. *гудбай* (до побачення); в інших випадках він передається як [z]: укр. *гольф, регіон, серфінг* та інші.

Проблеми графіки неможливо відмежувати від специфіки фонетичного і фонологічного порядку. Літера – це засіб зображення звука, а звук – це репрезентант фонем даної мови. Одночасно необхідно пам'ятати, що основу української графеміки, яку звично називати фонетичною, формує по суті фонологічний принцип, що стосується, як правило, й усіх інших систем цього роду. Це означає, що графічні знаки, а в окремих випадках і їх комбінації, співвідносяться з фонемами англійської мови, а не з її звуками. Літерофонемі перетворюються в літерозвуки. Саме так вони сприймаються в процесі переносу слова з його фонетичним складом з однієї мови в іншу. Одночасно відбувається й субституція звуків оригіналу звуками, а також і фонемами мови рецептора. Ця процедура завершується відповідними графічними знаками цієї мови. При цьому часто фонологічні розрізнення характерні для мови-оригіналу (*Mary, sherry* – *Мері, шері*, дві англійські фонемі, позначувані двома літерами – *a, e*, передані в російській і українській транскрипції однією літерофономою [e]) [Фаріон 2008, с. 56].

Отже, стосовно графічно-фонетичного засвоєння англійські запозичення достатньо асимільовані в російській і українській мовах. Звичайно, цей процес дуже складний, тому що англійська мова має фонетичну систему, яка зовсім не схожа на слов'янські. І тому у деяких випадках існують варіанти вимови та написання запозичень. Існує тип інтерференції, коли неможливе пряме перенесення елементів. Він може проявлятися в одиницях плану вираження і змісту. Сутність його розкривається засобами структурного аналізу, при якому береться до уваги те, що в межах кожної мови основні одиниці плану вираження і змісту – фонемі, семантеми; виявляються на основі опозицій [Брицин 1985, с. 18]. Наприклад, укр. [п] і рос. [п] визначаються серед інших ознак відсутністю палаталізації, а англ. [p] не має такого обмеження, і вони не можуть бути одним і тим самим елементом. Однак фізична схожість сприяє тому, що ці фонемі співвідносяться як однакові. В українській мові на фонемному рівні можна знайти відповідності всім російським фонемам. Але за фонетичними якостями українській і російській голосні і приголосні не співпадають [Вербицька 1987, с. 85].

Дуже довгий час російська і українська мови оформлювали іншомовні слова за спільними нормами, що доводять словники іншомовних слів. В мовах реципієнтах зустрічаються варіанти графічної та фонетичної асиміляції англіцизмів в українській і російській мовах, які на сучасному етапі розвитку обох мов починають відрізнятися. В українській і російській мовах зафіксовані спільні та відмінні процеси асиміляції англійських запозичень на графічно-фонетичному рівнях. При адаптації на фонетичному рівні іншомовних запозичень актуальними є два аспекти: 1) невідповідність фонемного складу двох мов, необхідність пошуків заміни фонемі, що не існує в мові, на яку здійснюється переклад іншою або іншими фонемами; 2) невідповідність можливостей синтагматики фонем різних мов, що також призводить до пошуку заміни певного сполучення фонем іншим, можливим. Додержання будь-якої з умов викликає певні труднощі, адже в кожному конкретному випадку виникає декілька варіантів, критерії відбору яких різні в різних мовах. До того ж створення власної системи передачі запозичених елементів в українській мові на сучасному етапі не є довершеною і часто вона є незвичною для носіїв мови, тому що починає відрізнятися від російської.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що в українській і російській мовах графічно-фонетична асиміляція англомовних запозичень відбувається з одного боку за допомогою тотожних принципів, оскільки велику роль відіграє чинник спорідненості, а з іншого боку, розвиток двох самостійних національних мов впливає на те, що існують відмінності адаптації запозичень. Результати подальшої розробки зазначеної проблеми залежатимуть від лінгвокультурних факторів розвитку двох близькоспоріднених мов.

Література

Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика его исследования (на материале имени существительного). – Ленинград: Просвещение, 1966. – 192 с. *Брицин В.М.* Проблеми зіставного дослідження російської та української мов в аспекті мовної культури / В.М. Брицин, Л.П. Дідівська // Мовознавство. – 1985. - №5. – С. 12 – 19. Интерференция звуковых систем / [Л.А. Вербицкая; Отв. ред. Л.А. Бондарко]. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1987. – 278 с. *Крысин Л.П.* Толковый словарь иноязычных слов. – Москва: Изд-во Эксмо, 2007. – 944 с. Сучасний словник іншомовних слів / [Під ред. Г.П. Півторак]. – Київ: Довіра, 2006. – 789 с. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия : более 7000 слов и устойчивых сочетаний / [ИЛИ РАН; под. ред. Г.Н. Скляревской]. – Москва.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 894 с. *Фаріон І.* Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. – Львів: Свічадо, 2008. – 120 с. *Якобсон Р.* Избранные работы / [Пер. с англ. Равлогова Е.Э, Холодович И.А., Гловинская М., Полторацкий А.И. и др.; Под общ. ред. В.А. Звягинцева; Предисл. Вяч. Вс. Иванов]. – Москва.: Просвещение, 1985. – 455 с. *Macmillian English Dictionary for Advanced Learners.* Oxford OX4 PP. A&C Black Publishers Ltd 2005.

П'ЯТНИЧКА Т.В., ЦИЦИК О.О.
(Тернопільський нац. економічний ун-т)

ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКОГО ПРЕЗЕНСА, ВИРАЖЕНОГО ФОРМАМИ PRESENT SIMPLE, УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

The article deals with the variety of means for reproducing the meanings of the English Present Simple Tense in the Ukrainian language. The choice of the language means is proved to be specified by the intension of the author's of translations to provide natural functioning of their means in Ukrainian, to reveal the conception of the originals and to preserve their artistic value.

Key words: *the English Present Simple Tense in the Ukrainian language, means for reproducing the meanings.*

Проблеми контрастивного аналізу мов та зіставлення оригінальних художніх творів і їх перекладів привертала увагу багатьох лінгвістів. Перекладні аспекти контрастивістики досліджували Ю. Жлуктенко, Р. Зорівчак, В. Бублик, В. Комісаров, В. Березинський, І. Корунець, З. Коцюба, М. Дудченко, В. Коптілов, О. Медвідь, В. Скар, К. Швачко, П. Терентьев.